

Posudek oponenta na diplomovou práci

Jméno a příjmení studenta: Eliška Mlynáriková

Téma diplomové práce: Makedonská pravoslavná církev v kontextu vývoje jugoslávské společnosti a politiky (1944–1968)

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jan Pelikán, CSc.

Moderní dějiny Makedonie nepatří mezi témata, která jsou českou historiografií soustavně reflektována. Přestože se zdejší historická obec může prezentovat ve světovém kontextu vcelku ojedinělou syntézou makedonských dějin Jana Rychlíka, věnuje česká historická balkanistika Makedonii menší pozornost než ostatním částem bývalé Jugoslávie. Každá studie zabývající se makedonským tématem je proto značným přínosem, neboť pomáhá rozšiřovat naše poznání prostoru, kde moderní historické procesy, především národní hnutí, nejsou patrně dosud završeny a jejich vyústění upoutá v budoucnu opět k této části balkánského poloostrova pozornost.

Eliška Mlynáriková si zvolila za téma své diplomové práce vznik Makedonské pravoslavné církve (MPC), jejíž zápas za uznání není dodnes u konce, a proto je v jihoslovanském prostředí – v Srbsku a zvláště v Makedonii – tématem politicky značně citlivým a výbušným. O otázce MPC bylo napsáno již velké množství knih a studií. Problematika církví je však v jihoslovanské historiografii obecně doposud zatížena politickými a nacionálními souvislostmi. Jen málo autorů je ochotno a schopno věnovat se jí střízlivě a pokud možno nestranně. Je přitom zajímavé, že tendenčnost lze pozorovat nejen u historiků sympatizujících s tou či onou církví, nýbrž i u zdánlivě objektivních autorů, kteří obecně církve a náboženské organizace v bývalé Jugoslávii kritizují. Takové práce jsou více než vědeckou analýzou obžalobou úlohy náboženských organizací v eskalaci nacionalismu a etnické nenávisti. Zjevnými ideologickými východisky takových prací jsou integrální jugoslávství, myšlenky politické levice a antiklerikalismus (např. V. Perica, M. Tomanić).

V případě Makedonské pravoslavné církve je většina prací motivována snahou buďto její vznik obhájit nebo naopak odsoudit. I na postjugoslávské poměry mimořádnou angažovanost projevují makedonští historikové. Díla zahraničních autorů, která kladou důraz na objektivitu, pro změnu nejsou podložena důkladným archivním výzkumem a trpí proto nepřesnostmi, schematičností a přílišným zobecňováním.

Přestože je tedy vznik Makedonské pravoslavné církve tématem, jemuž se jihoslovanská historiografie i zahraniční balkanistika poměrně dosti věnovala, otevíral se stále prostor jak pro nový, na archivním studiu založený výzkum, tak i pro nové uchopení téma a formulaci nových otázek.

Právě těchto mezer diplomantka plně využila. Odstup, který ji zvýhodňuje před jihoslovanskými historiky, jí umožnil střízlivý a neotřelý pohled. Zároveň však kromě dosavadní sekundární literatury – jihoslovanské i západní – postavila svou práci na archivním výzkumu ve státním archivu ve Skopje.

Při shora líčené povaze dosavadní literatury k tématu se přitom mohla opírat pouze o minimum prací. Seriózním zdrojem informací jí byly především práce bělehradské historičky Radmily Radić. Její zájem je zaměřen zejména na Srbskou pravoslavnou církev. Makedonské církevní otázce se tato historička věnovala sice podrobně, avšak především v souvislosti s SPC, zatímco vnitřní makedonské aspekty ležely spíše stranou jejího zájmu. Radićová ve svých knihách a studiích vychází zejména z výzkumu bělehradských archivů. Lze proto říci, že z hlediska pramenného výzkumu fondů státního archivu ve Skopje je práce Elišky Mlynárikové velmi objevná.

Ocenit je třeba i samotnou skutečnost, že diplomantka takový výzkum podnikla. V našich podmínkách není úplnou samozřejmostí, aby diplomové práce se zahraniční tematikou vznikaly na nepublikovaném archivním materiálu. Nabídka stipendií do většiny států bývalé Jugoslávie je přitom na rozdíl od jiných zemí značně chudá. Také specifické podmínky jihoslovanského prostoru přináší řadu obtíží, s nimiž se zahraniční badatel musí potýkat. Zvláště pak v Makedonii jsou standardy vědecké práce v mnohém odlišné od praxe, na níž je český historik zvyklý z domácího prostředí, natož od té, s níž se setkává v zemích západní Evropy.

Proces vzniku samostatné makedonské církve Eliška Mlynáriková sleduje jako problém politický. Hlavními aktéry jsou představitelé makedonského kléru usilujícího o vlastní církevní organizaci, hierarchie Srbské pravoslavné církve a jugoslávské svazové a makedonské republikové orgány, které do této církevní záležitosti právě z politických důvodů zasahovaly. Z toho důvodu je práce vymezena chronologicky lety 1944–1968, tedy počátkem iniciativy za vlastní makedonskou církevní organizaci a vyhlášením samostatnosti (autokefality) makedonské církve v roce 1967, přičemž reflektuje i ohlas, který tento akt v následujícím roce vyvolal.

Autorka se však předem neomezila na pouhá politická jednání, nýbrž se rozhodla se svým tématem pracovat v co možná největší šíři. Předsevzala si proto „najít všechny možné aspekty, vlivy a problémy, které mohly vznik makedonské církve zapříčinit, podpořit nebo urychlit“. Jako centrální si položila otázku, proč vznik církve vůbec ateistický komunistický režim podporoval. Odmítla se přitom spokojit s dosavadními, příliš zjednodušujícími závěry, které na jedné straně vidí za vznikem

makedonské církve národnostní politiku režimu v Makedonii, na straně druhé zákonitý proces spojený s makedonským národním hnutím. Výsledkem diplomní práce je pak velmi plastický obraz ukazující otázku makedonské církve v širokém spektru souvislostí vnitromakedonského i celkového jugoslávského vývoje. Nezabývá se tak pouhým politickým či církevně-politickým kontextem, ale i společenským. Diplomantka ukazuje, jak byla církevní otázka v Makedonii úzce propojena s celkovou :tzv. makedonskou otázkou, přičemž nelze pominout ani její mezinárodní souvislosti, zejména ve vztahu k Bulharsku a Řecku, avšak i k SSSR. Eliška Mlynáriková tak přesvědčivě ukazuje, že celý proces vzniku církve byl značně mnohvrstevný a nepřímocárý, který měl v jednotlivých fázích různé možnosti vývoje a tedy nesměřoval zákonitě k současnému stavu. Na druhé straně osvětlením hlubšího historického kontextu ukázala, že se nejednalo ani o proces čistě náhodný, ale existovaly k němu jistě předpoklady.

Výklad především politické roviny věci velmi obohacují pasáže, v nichž se diplomantka zabývá náboženskými poměry v Makedonii i podobami náboženského života pravoslavných věřících. Projevuje v nich své rozsáhlé znalosti, které kromě historie sahají i do oblasti etnologie a religionistiky.

Práce je velmi přehledně a promyšleně strukturována. V úvodu čtenáře autorka seznámí s historickým vývojem církevní a národnostní otázky na území dnešní Makedonie od christianizace až po druhou světovou válku, přičemž nejpodrobněji se věnuje samozřejmě modernímu období. Zdařile osvětluje vztah mezi konfesijní příslušností a národními hnutími na Balkáně v 19. století. Samostatné kapitoly jsou věnovány meziválečné době a druhé světové válce. Hlavní část textu je členěna chronologicky do tří velkých kapitol pro poválečná léta, léta padesátá vrcholící dosažením autonomie církve a léta šedesátá, zakončená prohlášením samostatnosti. Každou z těchto kapitol uzavírá kapitola ilustrující náboženský a církevní život v Makedonii. Poslední oddíl práce mapuje církevní situaci mezi početnou makedonskou diasporou v zámořských zemích, a jak makedonská emigrace na vznik vlastní národní církve reagovala.

Práce Elišky Mlynárikové se vyznačuje přehledností a logickou stavbou výkladu. Nesmírně složité problémy dokáže nejen popsat, nýbrž i s jemnocitem analyzovat a čtenáři vysvětlit. Přestože po jazykové stránce by bylo možné text ještě vypilovat, jsou mnohé pasáže – zejména ty, které se zabývají charakterem a mentalitou makedonského kléru – velmi poutavé a čtivé.

Mám-li se dotknout i některých nedostatků práce, musím předeslat, že pozitiva nad nimi jednoznačně a mnohonásobně převažují. Hlavní slabinu práce přitom autorka mohla sama jen obtížně odstranit a je si jí ostatně sama vědoma. Církevní politiku v Makedonii určovaly do velké míry – a postupem času stále více – centrální státní a stranické orgány v Bělehradu. Z toho důvodu dokumenty pocházející

z činnosti úřadů na republikové úrovni nepostihují zřejmě vždy hlavní rozhodovací procesy, které státní moc v Jugoslávii vůči této otázce zaujímal. Tento nedostatek však diplomantka velkým dílem překlenula pomocí prací Radmily Radićové. Navíc žádat pro potřeby diplomové práce tak rozsáhlý archivní výzkum by bylo naprosto neúměrné.

Je trochu škoda, že diplomantka nezúročila více výsledky své analýzy pro shrnutí a širší úvahu v závěru. Samotné konstatování, že spor o makedonskou církev neměl jen církevní, nýbrž i politický charakter, nevypovídá mnoho o jeho specifčnosti. Prakticky všechny pravoslavné církve mají podobnou historii a jejich vznik – v bližší či vzdálenější minulosti – byl motivován emancipační snahou národního státu.

Několik drobných připomínek se týká formální stránky práce. Domnívám se, že v řadě pasáží by bylo vhodné důsledněji odkazovat na pramen tam, kde se nejedná o informace obecně známé. V seznamu literatury rovněž chybí několik titulů, které jsou zmíněny v úvodu, nebo na něž se odkazuje v poznámkovém aparátu. Slobodan Penezić–Krcun, jehož jméno se v textu bez bližších údajů objevuje, není dle mého soudu postavou, kterou by i průměrně poučený český čtenář dokázal v kontextu jugoslávských poválečných dějin bezpečně zařadit.

To jsou však výtky více méně marginálního charakteru a nemění nic na skutečnosti, že diplomní práce Elišky Mlynárikové je velmi kvalitní. Nemíjí pouze dobře provedenou studentskou prací, nýbrž beze sporu znamená přínos pro českou historickou balkanistiku a může být inspirací pro všechny badatele, které se tomuto tématu věnují.

Práci proto plně doporučuji k obhajobě a hodnotím ji jako výbornou.

PhDr. Ondřej Vojtěchovský

V Praze 1. června 2007